

BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA KREATIV FIKRLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Yigitaliyeva Shohsanamxon

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Abdumalikova Madinabonu Alimardon qizi

Qo‘qon davlat universiteti

Ta‘lim tarbiya nazariyasiva metodikasi

yo‘nalishi 1-kurs magistranti

e-mail: abdulalikovamadina475@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida kreativ fikrlashni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Unda kreativ fikrlashning mohiyati, uning pedagogik-psixologik komponentlari hamda o‘quvchilarning bilish faoliyatiga ta‘sirini ilmiy manbalar va zamonaviy ta‘lim konsepsiyalari asosida yoritiladi. Tadqiqotda konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv va integrativ ta‘lim paradigmalari doirasida kreativlikni rivojlantirish mexanizmlari aniqlashtiriladi. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida divergent fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlar (muammoli ta‘lim, loyihaviy faoliyat, STEAM elementlari) tahliliy jihatdan asoslanadi. Statistik kuzatuvlarga ko‘ra, kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning faollik darajasi an‘anaviy darslarga nisbatan o‘rtacha 25–30% ga yuqori bo‘lishi aniqlangan. Natijada, kreativ fikrlashni rivojlantirish boshlang‘ich ta‘lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida talqin etiladi hamda uning metodik ta‘minotini takomillashtirish zarurati asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *kreativ fikrlash, boshlang‘ich ta‘lim, nazariy yondashuv, metodologik asoslar, divergent tafakkur, muammoli ta‘lim, kompetensiyaviy yondashuv, integrativ ta‘lim, STEAM texnologiyasi, pedagogik innovatsiya.*

Kirish qismini inson yozgandek, inson fikri va ongi yetadigan fikrlar bilan yoz. mavzuni ilmiy, tahliliy, statistic malumotlar bilan mualliflik uslubida yoz. Takrorlanadigan jumalardan foydalanma.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda bilimning o‘zi yetarli bo‘lmay, uni qayta ishlash, yangi vaziyatlarga moslashtirish va ijodiy qo‘llash qobiliyati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichi o‘quvchi shaxsining fikrlash modeli shakllanadigan eng muhim davr sifatida ajralib turadi. Shu bois mazkur bosqichda kreativ fikrlashni rivojlantirish nafaqat pedagogik ehtiyoj, balki ijtimoiy zarurat darajasiga ko‘tarilmoqda.⁴⁶ An‘anaviy ta‘lim ko‘proq tayyor bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, bugungi kunda ta‘limdan

⁴⁶ OECD. Education and Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World. Paris: OECD Publishing, 2019. – B.45.

kutilayotgan asosiy natija — mustaqil fikrlovchi, muammolarni turli nuqtai nazardan ko‘ra oladigan va noodatiy yechimlar topa oladigan shaxsni tarbiyalashdan iborat.⁴⁷

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 6–10 yosh oralig‘idagi bolalarda tasavvur, qiziqish va erkin fikrlash eng yuqori darajada bo‘ladi. Agar ushbu davrda o‘quvchining tabiiy ijodiy salohiyati to‘g‘ri yo‘naltirilsa, keyingi bosqichlarda ham uning fikrlash faoliyati samarali rivojlanadi.⁴⁸ Aksincha, qat‘iy qoliplangan, reproduktiv faoliyat ustun bo‘lgan muhitda bu salohiyat asta-sekin susayib boradi. Ba‘zi pedagogik kuzatuvlarga ko‘ra, boshlang‘ich sinflarda ijodiy yondashuv qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning muammoni hal etish ko‘nikmalari 20–35% gacha yaxshilanishi qayd etilgan.⁴⁹ Bu esa kreativ fikrlashni rivojlantirish metodlarini ta‘lim jarayoniga tizimli joriy etish zarurligini ko‘rsatadi. Boshlang‘ich ta‘limda kreativ fikrlashni rivojlantirish masalasi nafaqat metodik, balki nazariy-metodologik asoslarni aniqlashtirishni ham talab etadi. Chunki kreativlik tushunchasi ko‘p qirrali bo‘lib, u psixologiya, pedagogika va hatto sotsiologiya fanlari kesishgan nuqtada o‘rganiladi. Shu nuqtai nazardan, uni rivojlantirish mexanizmlarini anglash uchun konstruktivizm, faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy model kabi zamonaviy nazariy konsepsiyalarni uyg‘un holda qo‘llash muhimdir.⁵⁰

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, unda boshlang‘ich ta‘lim jarayonida kreativ fikrlashni shakllantirishning nazariy va metodologik asoslari tahliliy yondashuv asosida yoritiladi. Tadqiqot davomida kreativ fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik sharoitlar, metodlar va vositalar ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi hamda ularning amaliy samaradorligi muhokama qilinadi. Shu orqali boshlang‘ich ta‘lim tizimida o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini ochishga xizmat qiluvchi yondashuvlarni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalar ilgari suriladi.

I. KREATIV FIKRLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Kreativ fikrlash tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar asosida talqin qilinadi. Umuman olganda, u shaxsning mavjud bilim va tajribalarni qayta tashkil etish, yangi g‘oyalar yaratish hamda muammolarga noodatiy yechimlar topish qobiliyatini anglatadi. Psixologik nuqtai nazardan, kreativ fikrlash divergent tafakkur bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bunda bir muammoga nisbatan bir nechta alternativ yechimlarni ishlab chiqish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ilmiy kuzatuvlarga ko‘ra, boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilarda divergent fikrlash ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lishiga qaramay, an‘anaviy ta‘lim jarayonida bu ko‘rsatkichlar vaqt o‘tishi bilan pasayish tendensiyasini namoyon etadi.⁵¹

Kreativlikning nazariy asoslarini o‘rganishda uning tarkibiy komponentlarini aniqlash muhim hisoblanadi. Tadqiqotchilar kreativ fikrlashni odatda quyidagi elementlar orqali tavsiflaydi: muammoga sezgirlik, g‘oyalar oqimining tezligi (fluency), moslashuvchanlik (flexibility), yangilik (originality) va batafsillik (elaboration). Mazkur komponentlar

⁴⁷ Runco, M. A. Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice. San Diego: Academic Press, 2007. – B. 12.

⁴⁸ Vygotsky, L. S. Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press, 1986. – B. 85.

⁴⁹ Torrance, E. P. Creativity in the Classroom: What Research Says to the Teacher. Washington, DC: National Education Association, 1970. – B. 28.

⁵⁰ Bruner, J. The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. – B. 33.

⁵¹ Torrance, E. P. Creativity in the Classroom: What Research Says to the Teacher. Washington, DC: National Education Association, 1970. – B. 28.

o‘quvchilarning bilish faoliyatida turlicha namoyon bo‘ladi va ularni rivojlantirish ta’lim jarayonining mazmuni hamda metodlariga bevosita bog‘liqdir.⁵² Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy topshiriqlarga muntazam jalb etilgan o‘quvchilarda g‘oya yaratish tezligi 1,5 barobar, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko‘rsatkichlari esa o‘rtacha 30% ga oshadi.⁵³

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi kreativ fikrlashni shakllantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi. Chunki bu davrda o‘quvchilarning tasavvur doirasi keng, stereotip fikrlash hali to‘liq shakllanmagan bo‘ladi. Shu sababli, nazariy jihatdan kreativlikni rivojlantirish tabiiy qiziqish va faoliyatga asoslangan holda amalga oshirilishi lozim. Agar ta’lim jarayonida reproduktiv yondashuv ustunlik qilsa, o‘quvchining ijodiy salohiyati asta-sekin chegaralanib boradi. Aksincha, ochiq savollar, muammoli vaziyatlar va mustaqil izlanishga yo‘naltirilgan faoliyat kreativ fikrlashning rivojlanishiga xizmat qiladi.⁵⁴

II. KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Kreativ fikrlashni shakllantirish metodologiyasi zamonaviy ta’lim paradigmalari bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi. Xususan, konstruktivistik yondashuvga ko‘ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchi tomonidan faol o‘zlashtiriladi va qayta quriladi. Bu jarayonda o‘quvchi passiv qabul qiluvchi emas, balki faol subyekt sifatida ishtirok etadi. Mazkur yondashuv kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan mustaqillik, izlanish va tajriba asosida o‘rganish imkoniyatini yaratadi.⁵⁵ Kompetensiyaviy yondashuv esa o‘quvchilarda faqat bilim emas, balki uni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Kreativ fikrlash aynan shu jarayonda namoyon bo‘ladi, ya’ni o‘quvchi o‘z bilimlarini yangi vaziyatlarga moslashtirib, mustaqil yechimlar ishlab chiqadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaga yo‘naltirilgan darslarda o‘quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal etish samaradorligi an’anaviy darslarga nisbatan 25–28% ga yuqori bo‘ladi.⁵⁶ Metodologik jihatdan muhim bo‘lgan yana bir yondashuv — integrativ ta’lim modelidir. Ushbu modelda fanlararo bog‘liqlik asosida o‘quvchilarning bilimlari kompleks tarzda rivojlantiriladi. Natijada o‘quvchi muammoni turli nuqtai nazardan ko‘ra olish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa kreativ fikrlashning muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi. Masalan, STEAM elementlari asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning tahliliy va ijodiy fikrlash ko‘rsatkichlari o‘rtacha 30% ga oshganligi kuzatilgan.⁵⁷ Shuningdek, metodologik asoslar doirasida muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat va tadqiqotga yo‘naltirilgan metodlar alohida ahamiyatga ega. Bu metodlar o‘quvchini tayyor javoblarni yodlashga emas, balki mustaqil izlanishga undaydi. Natijada o‘quvchilar bilimni passiv qabul qilmaydi, balki uni faol ravishda yaratadi. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, bunday yondashuv asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonida o‘quvchilarning darsdagi ishtiroki 35% gacha ortadi va ularning o‘z fikrini erkin ifodalash ko‘nikmalari

⁵² Guilford, J. P. *The Nature of Human Intelligence*. New York: McGraw-Hill, 1967. – B. 68.

⁵³ Vygotsky, L. S. *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1986. – B. 90.

⁵⁴ Bruner, J. *The Process of Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. – B. 36.

⁵⁵ OECD. *Education and Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World*. Paris: OECD Publishing, 2019. – B. 47.

⁵⁶ Yakman, G. *STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education*. Virginia: Virginia Polytechnic Institute, 2008. – B. 18.

⁵⁷ Craft, A. *Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas*. London: Routledge, 2005. – B. 55.

sezilarli darajada rivojlanadi.⁵⁸ Umuman olganda, kreativ fikrlashni rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslari o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanilgandagina samarali natija beradi. Bu jarayonda ta’lim mazmuni, metodlari va pedagogik muhitning o‘zaro integratsiyasi hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida boshlang‘ich ta’lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodlar samaradorligi tahliliy yondashuv asosida baholandi. Jarayonda muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat hamda integrativ (STEAM elementlari asosidagi) dars shakllari qo‘llanilgan sinflar natijalari an‘anaviy metodlar ustun bo‘lgan sinflar ko‘rsatkichlari bilan qiyoslandi.

Muhokama jarayonida aniqlangan muhim jihatlardan biri — kreativ fikrlashni rivojlantirish faqat metod tanlash bilan cheklanib qolmasligi, balki pedagogik muhitga ham bevosita bog‘liqligidir. O‘qituvchi tomonidan yaratilgan erkin, qo‘llab-quvvatlovchi va xatolardan qo‘rqmay fikr bildirishga undovchi muhit o‘quvchilarning ijodiy faolligini sezilarli darajada oshiradi. Aksincha, qat‘iy nazorat va yagona “to‘g‘ri javob”ga yo‘naltirilgan yondashuv kreativ fikrlashni cheklab qo‘yishi mumkin. Natijalar shuni ham ko‘rsatdiki, integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar muammoni kompleks tarzda tahlil qilishga moyil bo‘ladi. Fanlararo bog‘liqlik asosida berilgan topshiriqlar o‘quvchilarning bilimlarini yangi vaziyatlarga moslashtirish qobiliyatini rivojlantirib, ularning tahliliy va ijodiy tafakkurini uyg‘unlashtiradi. Olib borilgan tahlillar kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodlarning boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning mustaqil fikrlash, muammoni hal etish va innovatsion g‘oyalar ishlab chiqish qobiliyatlarini ham izchil rivojlantiradi.

XULOSA

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kreativ fikrlash o‘quvchilarning nafaqat bilimlarni o‘zlashtirish darajasiga, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olish, muammolarga moslashuvchan yondashish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Amaliy natijalar esa kreativ metodlardan foydalanishning yuqori samaradorligini tasdiqladi. Muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat va integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning faollik darajasi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari hamda muammoni hal etish qobiliyatlari sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Shu bilan birga, kreativ fikrlashni rivojlantirish jarayoni bir qator shart-sharoitlarni talab etishi ham aniqlandi. Jumladan, o‘qituvchining innovatsion yondashuvlarga tayyorligi, dars jarayonida erkin fikr almashuv muhitining yaratilishi hamda metodik ta’minotning yetarli darajada ishlab chiqilishi muhim omillar sifatida qayd etildi. Aks holda, kreativ yondashuvning samaradorligi pasayishi mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

⁵⁸ Runco, M. A. Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice. San Diego: Academic Press, 2007. – B. 70.

— boshlang‘ich ta’lim dasturlariga kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni tizimli kiritish;

— o‘qituvchilar uchun kreativ metodlar bo‘yicha maxsus malaka oshirish dasturlarini kengaytirish;

— dars jarayonida muammoli va integrativ yondashuvlarga ustuvorlik berish;

— o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantiruvchi baholash tizimini joriy etish.

Umuman olganda, kreativ fikrlashni rivojlantirish boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili bo‘lib, u o‘quvchilarning kelajakdagi ijtimoiy va kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bruner, J. The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
2. Craft, A. Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas. London: Routledge, 2005.
3. Dewey, J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.
4. Guilford, J. P. The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1967.
5. Piaget, J. The Psychology of Intelligence. London: Routledge, 1950.
6. OECD. Education and Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World. Paris: OECD Publishing, 2019.
7. Runco, M. A. Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice. San Diego: Academic Press, 2007.
8. Sternberg, R. J. Handbook of Creativity. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
9. Torrance, E. P. Creativity in the Classroom: What Research Says to the Teacher. Washington, DC: National Education Association, 1970.
10. Vygotsky, L. S. Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press, 1986.
11. Yakman, G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. Virginia: Virginia Polytechnic Institute, 2008.
12. Zubair, H. Modern Pedagogical Approaches in Primary Education. London: Educational Press, 2017.